

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційне дослідження Ян Цзін
«Функції фактури у фортепіанних творах українських
композиторів кінця XX — першої чверті XXI століття»,
представлене на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 — «Музичне мистецтво»,
галузь знань 02 — «Культура і мистецтво»**

Дисертація Ян Цзін присвячена дуже важливій темі, що пов'язує сучасну музичну теорію і практику. Фактурна організація твору — та сфера діяльності композитора, виконавця і музикознавця, яка є своєрідною точкою перетину створення музики, її усвідомлення через теоретичний аналіз та актуалізації у живому звучанні. У сучасному музикознавстві проблема фактури — одна з провідних теоретичних: музична тканина будь-якого художнього напрямку відбиває як специфіку гри на тому чи іншому інструменті, так і музично-естетичні та жанрово-стилістичні особливості творів.

Оскільки реальне звучання композиції та його трансляція слухачу «забезпечується» саме виконавцем, для нього робота з фактурою і вміння диференціювати музичну тканину є одним з найбільш пріоритетних завдань. Особливо гостро постає питання, коли мова йде про нові музичні твори, до виконання яких ще не склалася усталена традиція. В цьому сенсі «найкращим варіантом» досягнення такого репертуару виступає співпраця з композитором, якщо є можливість спілкування з ним. Саме автор твору може поділитися своїми думками щодо власного художнього задуму і допомогти виконавцеві найбільш достовірно і цілісно відтворити головну ідею твору.

Піаністка Ян Цзін, вихованиця Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського, за роки навчання не тільки здобула високо професійну виконавську майстерність, а й виявила неабиякий інтерес до української фортепіанної музики. Таку ініціативу можна лише вітати, оскільки дисертантка взяла на себе сміливість використати блискучу можливість розширити знання сучасного фортепіанного репертуару, маючи нагоду спілкування з її носіями. Свої наукові спостереження авторка сконцентрувала навколо проблематики фортепіанної фактури сучасних

українських творів та функцій музичної тканини, доводячи важливість теоретичного осягнення та узагальнення принципів фактурної організації новітньої фортепіанної музики. Дослідниця підкреслює, що дана «проблема не є суто музикознавчою, вона становить інтерес і для виконавців, для яких аналітично-раціональна складова роботи над твором є важливим чинником вибудовування виконавської стратегії в цілому» (с. 19 дис.).

Необхідність і своєчасність свого дослідження дисертантка обґрунтовує декількома чинниками: «відсутністю спеціального дослідження, у якому обґрунтовано систему функцій музичної (фортепіанної) фактури (1); необхідністю напрацювання аналітичного інструментарію для дослідження сучасної фортепіанної музики, у тому числі в аспекті фактурної організації та функцій фактури (2); необхідністю поєднання композиторського та виконавського ракурсів у дослідженні фортепіанної фактури (3); потребами виконавської практики, у якій фактура трактується важливою складовою логічно-художньої цілісності (4); інтересом до творчості українських композиторів сучасності (5)» (с. 21-22 дис.). Отже, актуальність запропонованої теми не викликає сумніву.

Матеріалом дослідження обираються фортепіанні твори «українських композиторів кінця XX – першої чверті XXI століття, які представляють різні генерації, стильові напрями, творчі манери» (с. 23 дис.).

Мета даної роботи – дослідити функції музичної (фортепіанної) фактури в теоретичному і практичному вимірах як багаторівневої, ієрархічної, динамічної системи (с. 22). Схвально ставлячись до заявленої дії в цілому, зауважимо, що в даному випадку варто було б замінити дієслово «дослідити» та таке, що визначає кінцевий результат, оскільки дисертантка по суті його отримує, «визначаючи» всі ті елементи і функції, про які заявлено у дослідженні.

В дисертації Ян Цзін послідовно розв'язується низка важливих наукових завдань, що підтверджує вагому наукову новизну дослідження, основні положення якого свідчать про таке: «обґрунтовано багаторівневу, ієрархічну,

динамічну систему функцій музичної (фортепіанної) фактури (1); конкретизовано фундаментальну тріаду фактурних функцій (логічна, художня, комунікативна) (2); запропоновано поняття “фортепіанно-фактурне письмо” (3); розкрито системний взаємозв’язок між “фортепіанним стилем” (“стилем фортепіано”), “фортепіанною фактурою” та “фортепіанно-фактурним письмом” (4); уведено до наукового обігу фортепіанні твори, які ще не ставали предметом дослідження в наукових розвідках (5); проаналізовано принципи фактурної організації та дію виокремлених функцій фактури в обраних фортепіанних творах сучасних українських композиторів (6)» (с. 26 дис.).

Дослідження має логічну структуру: Вступ, два масштабні Розділи із внутрішнім розподілом на підрозділи та висновки, загальні Висновки, Список використаних джерел та два Додатки, перший з них – нотні приклади.

Однією з важливих позитивних рис дисертаційного дослідження Ян Цзін є теоретико-методологічна база. Цей факт цілеспрямовано доводиться в Першому розділі «Фортепіанна фактура у фокусі музикознавчої думки» на прикладі ґрунтовного огляду літератури, в якому дослідниця аналізує думки та порівнює погляди на фактуру видатних вчених- музикознавців і виконавців. Варто зауважити, що значну частину розділу складає корпус наукових праць харківських дослідників В. Приходько, Г. Ігнатченка, Т. Веркіної, М. Чернявської, Г. Савченко, С. Давидова, М. Борисенко, Ю. Ніколаєвської, І. Цурканенко, Є. Нікітської, І. Денисенко, Р. Каширцева, Д. Малого та ін. Отже, відзначимо вагомий внесок у розробку сучасного фактурознавства наших шановних колег.

Характеризуючи основні вектори розвитку фактурознавства у музикології (підрозділ 1.1.), серед найбільш перспективним у дослідженні фактури авторка називає семантичний підхід, визначаючи його як «змістовий, художньо-смісловий, згідно з яким визнаються змістове, смислове наповнення (фактура як носій змісту, смислу) і смислоутворювальні можливості» (с. 32) музичної тканини. На основі ідеї комплексності та системності також наголошується важливість системного (статичного) підходу, що «передбачає

фіксацію загального (що є фактура) на основі аналізу й систематизації одиничного (фактура в музичних творах) із подальшою класифікацією та типологізацією узагальненого (фактура різних типів)» (с. 33 дис.). Приділяється увага взаємодії понять «музична фактура» і «письмо» (с. 38 дис.), на основі чого подається авторське визначення *фортепіанно-фактурного письма* як одного із «засобів реалізації індивідуального художнього задуму композитора в межах певного типу (типів) фактури через роботу з її елементами відповідно до органологічних властивостей і специфіки звучання фортепіано внаслідок чого формується індивідуальний фактурний малюнок» (с. 41).

Відомо, що проблема фактури для піаніста є надзвичайно важливою, оскільки фортепіано (як органу і оркестру) на відміну від струнних, духових і вокалу притаманно багатоплановість звучання. Проведення одночасно кількох ліній становить складне завдання, оскільки природньо людині властиво зосереджувати увагу лише на одній дії. Тому роботу піаніста з фактурою часто порівнюють з функцією диригента в оркестрі. Саме ця властивість фортепіано дала підставу назвати його «найінтелектуальнішим інструментом» (Г. Нейгауз). В зв'язку з цим логічним продовженням теоретичного аналізу здобутків сучасного фактурознавства став підрозділ 1.2., присвячений дослідженням саме фортепіанної фактури. Його логічним продовженням став підрозділ 1.3., в якому фортепіанна фактура досліджуються у діахронічному вимірі. Історична лінія розвитку музичної тканини, розглянута дослідницею, свідчить, що «особливості фортепіанної (а до того клавірної) фактури склалися відповідно до взаємозумовлених чинників: еволюції інструмента, розвитку музичного мистецтва в стильовому, жанровому, мовному, стилістичному аспектах, розвитку виконавства, зміни художньо-естетичних настанов і орієнтирів доби» (с. 86-87 дис.).

Багаторівневий та багатоаспектний огляд літератури завершує підрозділ 1.4., присвячений системі функцій музичної (фортепіанної фактури). Визначаючи свої спостереження як аналітичне моделювання, на основі аналізу

досліджень авторка виокремлює значну кількість функцій фактури, серед яких: функціонально-логічна, фонічна (сонорна), художня, програмна, семантична, драматургічна, спатіальна, темпоральна, комунікативна, жанроутворювальна тощо. Таким чином, дослідниця проводить вельми докладний теоретичний аналіз наукових джерел, який доводить важливість всеосяжного вивчення різних аспектів фортепіанної фактури для композиторів, музикознавців і виконавців.

В Другому розділі розглядається «Реалізація фактурних функцій у фортепіанних творах сучасних українських композиторів». Дисертантка умовно диференціює корпус фортепіанних творів на такі, що мають визначення жанру (2.1.) та програмну назву (2.2.). Цінним надбанням представленого музичного матеріалу твори, «які раніше не потрапляли в поле дослідницької уваги («Пісня без слів», «Стежки» І. Гайденка, «Веснянка» № 1, Варіації «Lamento», «Діатонічні етюд» Д. Малого, «Казка», «Колискова» С. Пілютикова)» (с. 118 дис.).

Варто зазначити, що авторка звертається переважно до невеликих за розміром п'єс та творів варіаційної форми. Такий вибір можна пояснити тим, що в подібних музичних зразках більш показово відбувається типізація різних фактурних рішень. Так, у жанрі інструментальної пісні на прикладі п'єс «Недоспівана пісня барда» З. Алмаші, «Пісня без слів» І. Гайденка, «Веснянка» № 1 Д. Малого (2.1.1.) дисертантка визначає різні підходи до організації фортепіанної тканини – від типових рис пісенності до композиторських прийомів розвинутої піаністичної віртуозності. В «Двох прелюдях» З. Алмаші, Прелюдії № 5 Б. Решетілова, Варіаціях для фортепіано «Lamento» Д. Малого (2.1.2.) дослідниця визначає фактуру як засіб відтворення генетичного коду жанру (нагадаємо, що у варіаційному циклі кожна варіація типізує свою фактурний устрій). Контroversійні фактурні рішення представлені на прикладі «Елегії» З. Алмаші, «Колискової» С. Пілютикова, «Діатонічні етюд» Д. Малого (2.1.3.).

У підрозділі 2.2. розглядаються особливості реалізації функцій фактури

в програмних фортепіанних творах. Багато дослідників доводять, що фортепіанна тканина «здатна нести змістовне навантаження» (В. Приходько), утворюючи власну «фактурну програму» (І. Денисенко). Ян Цзін визначає програмний фактурний задум у «Казці» С. Пілютикова й «Молитві митця» О. Безбородька (2.2.1.), виявляючи зв'язки між композиційно-технічним задумом та програмою у «Стежках» І. Гайденка (2.2.2.), характеризуючи процеси візуалізації та аудіалізації програмного задуму у фактурі «Краплинок» З. Алмаші (2.2.3.).

Таким чином, представлений аналіз сучасних українських фортепіанних творів свідчить про безмежні можливості фортепіанної фактури, яка, за авторським визначенням, є «часово-просторово-глибинною багатоголосною логічно-художньою цілісністю, детермінованою тембром і органологічними властивостями інструмента, зафіксованою композитором у нотному тексті у вигляді статично-динамічного графічного смислового конструкту, яка стає звучною внаслідок виконавського інтонування» (с. 175-176 дис.).

Роботу завершують логічно побудовані Висновки, що в повній мірі розкривають зміст поставлених завдань. Таким чином, можемо констатувати, що отримані авторкою наукові результати є цінним внеском в сучасне музикознавство, а розроблена наукова концепція має подальшу перспективу вивчення.

Тим часом обов'язок рецензента примушує задати запитання й поділитися своїми міркуваннями:

1. Чи існують специфічні типи фактури, характерні для українських фортепіанних творів? Як вписуються ознаки національного стилю у фактурний абрис проаналізованих Вами музичних композицій?
2. Які новітні композиторські або виконавські прийоми стали новаційними в творах, які Ви розглядали? Яку художню функцію вони виконують?

Наведені запитання і зауваження жодним чином не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження Ян Цзін. Ступінь актуальності

обраної теми, обґрунтованості наукових положень, містить ряд нових і важливих спостережень, побудованих в цілісну наукову концепцію. Висновки, сформульовані у дисертації, свідчать про наукову новизну отриманих результатів та високий професійний рівень авторки. Анотація стисло і сконцентровано передає основні положення праці. Наукові результати дослідження Ян Цзін, висвітлені у трьох наукових статтях збірок категорії Б та у двох публікаціях тез доповідей, відповідають вимогам МОН України і кількісно, і за змістом. Робота пройшла необхідну апробацію на Міжнародних науково-практичних конференціях. В дослідженні не виявлені порушення академічної доброчесності.

Підсумовуючи все вищенаведене, можемо з впевненістю констатувати, що наукова праця «Функції фактури у фортепіанних творах українських композиторів кінця XX — першої чверті XXI століття» в повній мірі відповідає вимогам МОН України до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво, а її авторка Ян Цзін заслуговує отримання пошукуваного наукового ступеня.

Кандидат мистецтвознавства, професор,
проректор з наукової роботи
Харківського національного університету
мистецтв імені І. П. Котляревського,
професор кафедри
спеціального фортепіано

Маріанна ЧЕРНЯВСЬКА